

Ioan Zoba din Vinț, *Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare*. Ediție, note, studiu introductiv, glosar și lista prescurtărilor de Alin-Mihai Gherman. Transcrierea textului maghiar Kolumbán M. Judit, Bibliotheca Musei Apulensis XXXIII, Alba Iulia, Editura Cognitiv, 2019, 485 p.

Protopopul Ioan Zoba din Vinț a fost poate cea mai proeminentă personalitate din preajma Mitropoliei de la Bălgrad din secolul al XVII-lea, implicat în dinamica tipografică a centrului mitropolitan, atât în calitate de co-administrator al mănăstirii, școlii și tipografiei, cât mai ales în ipostaza de autor, editor și traducător de cărți.

Cărare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare (Bălgrad, 1685) este o capodoperă a literaturii românești vechi. La inițiativa și cu finanțarea Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, a fost editată critic recent în condiții tipografice de excepție, pe măsura valorii textului. Este o carte de morală practică, sub formă de întrebări și răspunsuri, care are o triplă importanță în istoria românilor ardeleni:

1. Pentru istoria culturii și elitei românești din Transilvania secolului al XVII-lea, lucrarea portretizează figura unui cleric aflat în proximitatea Curții mitropolitane de la Alba Iulia ajuns, la un moment dat, notar al sinodului. Prin filele acestei traduceri și adaptări distingem figura protopopului Zoba din Vinț, aflat în apropierea vechii reședințe de vară a cardinalului Gheorghe Martinuzzi (1482-1551)¹, un spațiu semiurban, în epocă. La apariția cărții-manual, ea constituia o filă de literatură necunoscută în acest spațiu cultural, un îndreptar insolit pentru buna conduită a cetățeanului în relație cu familia, cu societatea și în deplin respect față de preceptele creștine.

2. Din perspectiva istoriei Bisericii românești din Transilvania, lucrarea *Cărare pre scurt* chiar dacă nu este una reprezentativă, pentru că desigur foarte puțini preoți din elita clericală ortodoxă a Transilvaniei dispuneau de un asemenea orizont cultural cum l-a avut Zoba², totuși, chiar și numai această

¹ Despre rolul acestui spațiu în viața cardinalului, vezi incitantă lucrare recentă a lui Adriano Papo, Gizella Nemeth Papo, *Nemăsurata ispită a puterii. Gheorghe Martinuzzi, adevăratul rege al Transilvaniei în secolul al XVI-lea*, Oradea, Ratio et Revelatio, 2019, în special p. 276-286.

² Ana Dumitran, *Considerații istorice*, în *Molităvnic (Bălgrad, 1689)*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2009, p. 15-28.

traducere/prelucrare, să-i zicem singulară, demonstrează fără echivoc faptul că elita clericală românească era orientată dogmatic și pastoral în curentele fundamentale creștine ale vremii. Ea nu era nici ignară și nici needucată, cu atât mai puțin ușor de manipulat, cum a portretizat-o, din păcate, o întreagă istoriografie de tradiție ortodoxă din România secolului XX³.

3. Prin prisma transferurilor culturale europene, traducerea și prelucrarea efectuată de protopopul din Vinț din lucrarea calvinului Matkó István, *Kegyes cselekedetek rövid ösvenykeje* (Sibiu, 1666), la rândul ei o traducere a unor lucrări englezești de atmosferă puritană (Arthur Dent, *The plaine-mans path-way to heaven*, 1601 și Lewis Bayly, *The Practice of Piety*, London, 1615 sau Robert Hill, *Pathway to piety*, 1606) - sursele fiind, de altfel, excelent identificate de autorul Studiului introductiv - ilustrează „interferența” stimulativă dintre mediul ortodox și literatura Reformei religioase a vremii (sec. XVI-XVII)⁴. Indiscutabil a existat un contact dogmatic și pastoral între cele două spații culturale, iar Zoba este produsul acestui dialog cultural. Era, deloc paradoxal, un „ortodox reformat” (după expresia Anei Dumitran), un modernist, un avangardist ...așa cum îl descoperim parcurgând *Cărarea ...* și care indică începutul occidentalizării spațiului cultural transilvănean de etnie română.

Ioan Zoba, să nu uităm, era protopopul unei Biserici Ortodoxe care nu era socotită în rândul religiilor recepte; era doar tolerată și era expusă unei supravegheri intense din partea Superintendentului calvin (maghiar) chiar și numai prin condițiile pe care le punea fiecare Principe ardelean Mitropolitului român la investirea în funcție⁵. Cu toate acestea, odată cu înstăpânirea habsburgilor în Transilvania, când fiecare grup social și de putere din Transilvania încerca să-și regleze statutul cu noua stăpânire, elita clericală a românilor a negociat situația Bisericii românești, a preoților și enoriașilor, prin tratativele purtate pentru Unirea bisericească cu Biserica Romei⁶. Documentele vremii și negocierea, care s-a întins pe durata mai multor luni, atestă, fără dubiu, orizontul teologic al ierarhilor români.

³ Corina Teodor, *Coridoare istoriografice: o incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Presa Univ. Clujeană, 2003, *passim*; Remus Câmpeanu, *Biserica Română Unită între istorie și istoriografie*, Presa Universitară Clujeană, 2003, *passim*.

⁴ Așa cum se poate înțelege din cercetarea Anei Dumitran, *Religie ortodoxă. Religie reformată. Ipostaze ale identității religioase a românilor din Transilvania în secolele XVI-XVII*, Oradea, Ratio et Revelatio, 2015, *passim*.

⁵ Vezi în acest sens Paul Brusanowski, „Titulatura și poziția canonică a ierarhilor români din Alba Iulia”, în Johann Marte, Viorel Ioniță, Iacob Mârza, Laura Stanciu, Ernst Christoph Suttner, *Die Union der rumänen Siebenbürgens mit der Kirche von Rom/ Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 120-139.

⁶ Laura Stanciu, *Între Răsărit și Apus. Secvențe din istoria Bisericii românilor ardeleni (prima jumătate a sec. al 18-lea)*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008, p. 18-85.

Interesul protopopului Zoba pentru traducerea și tipărirea lucrării calvinului Matkó István era indisolubil legată de mentalitatea modernă a acestei elite clericale și intelectuale. Este dovada pertinentă a dorinței acestei elite urbane libere de a se integra în sistemul de valori, social, cultural și politic al Principatului transilvan.

În același timp, Ioan Zoba - așa cum aflăm din Studiul introductiv semnat de Alin Mihai Gherman – rămâne atașat „bisericii, editează texte necesare cultului bisericesc (*Molitvenic, Rânduiala diaconstvelor, Ceasloveț, Poveste la 40 de mucenici*), pe de altă parte traduce și/sau compune texte care se adresează sensibilității și înțelegerii enoriașilor săi, formați dintr-o populație urbană și liberă: *Sicriul de aur, Cărare pre scurt, Cazanii la oameni morți și Iertăciuni la oameni morți*”.

Nu este nimic paradoxal aici. Dimpotrivă! Zoba este omul epocii sale. El rămâne un veritabil teolog răsăritean, pentru că „nu face nicio afirmație care să contravină dogmelor Bisericii Ortodoxe; în cazul de față pietismul puritan al sursei coincide în mare măsură cu isihasmul propagat de mulți părinți ai bisericii, cel ortodox, acesta fiind o mișcare mistică atonită din secolul al XIII-lea cu lungi prelungiri în lumea Europei Răsăritene, inclusiv în cultura noastră”.

Unde se simte influența literaturii Reformei și a puritanismului? Răspunsul pertinent este formulat în același Studiu introductiv: „*Cărarea pre scurt* este un dialog moral focalizat pe probleme individuale de comportament ale bunului creștin, așa cum *Sicriul de aur, Cazanii la oameni morți și Iertăciuni la oameni morți* puneau în evidență probleme de comportament ale bunului creștin și, mult mai puțin, probleme fundamentale dogmatice”. În același timp, este o atitudine similară cu cea a lui Dimitrie Cantemir (*Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*) sau a lui Miron Costin (*Viața lumii*).

Perfect încadrabil literaturii pedagogice a vremii sale, desprins de tărâmul pareneticii (*Învățăturile* atribuite lui Neagoe Basarab sau *Principele* lui Machiavelli), prin ce se deosebește, totuși, protopopul ardelean? Prin ce este el modern?

Aflăm tot de la profesorul Gherman: „prin structura nouă din punctul de vedere a retoricii discursului, cât și printr-o atitudine nouă față de familie și societate. Textele lui (și ne referim aici la oratoria funebră, și în mod special *Cărare pre scurt*) exprimă un moment bine definit al istoriei Bisericii Ortodoxe din Transilvania, moment aflat în relație cu unele curente ale culturii europene. Din nou, această relație cu cultura occidentală îl apropie de contemporanii săi Miron Costin și Dimitrie Cantemir, dar îl singularizează prin caracterul opțiunilor sale”. Și ne convingem de acest lucru savurând capitolele: 15. *Cheltuiala cu folos*; 23. *Dojana muierilor*; 32. *Rânduiala oamenilor*; 36. *Cum să mă gătescu* sau [45] *Despre nesocotința părinților*. Atractivitatea textului, care

combină tradiția cu inovația, constă în faptul că el ne oferă prilejul să vedem cum s-a orientat un preot român prin ideile în vogă ale epocii.

Este o sursa importantă care ne ajută să înțelegem mentalitatea elitei clericale urbane ardelenne de la începutul epocii moderne și felul în care ea s-a configurat, viziunea despre viața a elitei clericale, raportarea ei la dogmă, biserică și la propriii enoriași, felul în care ea își înțelegea menirea de lider spiritual și nu numai. Este o pledoarie pentru pragmatismul specific epocii Reformei și care anticipa rolul pe care-l va asuma Biserica pentru emanciparea omului, situație acreditată de Epoca Luminilor, tocmai prin concepția asupra potențialului naturii umane, mereu perfectibilă. Prin acest text care oferă îndemnuri, sfaturi ancorate în viața cotidiană concretă, putem spune că se naștea și în Transilvania modelul preotului intelectual modern, implicat în viața socială. Se prefigura astfel portretul preotului iluminist, care viza rezolvarea frontală a problemelor desprinse din realitățile vieții și se putea adapta soluționării aspectelor practice sau spirituale curente cotidiene ale omului.

Ne rezumăm și alegem să dăm un singur exemplu asupra viziunii novatoare a protopopului din Vinț: rolul păstorului, a îndrumătorului, care este clar și ferm definit în sens modern, cu o raportare critică la misiunea acestuia „Uneori și învățătorii sânt muț, carii, au nu vor au doară, nu cutează [a] deștepta pre cei somnoroș și, așea, le dau slobozie pre durmitare [...]. Uneori și învățătura învățătorului ce o face cu urât și cu leane aduce somnu” (p. 421, 423).

Era viziunea desprinsă din literatura Reformei (din mediul literaturii pietiste), brevetată ulterior de Secolul Luminilor, conform căreia religia constituia fundamentul conduitei etice. Teza s-a întemeiat pe convingerea utilității religiei, văzută ca singura capabilă să asigure stabilitate socială.

Chiar și numai această viziune îl acreditează pe Ioan Zoba din Vinț drept un avangardist și un om modern, care merită cunoscut prin intermediul *Căării pre scurt*. Este un text provocator, ilustrativ pentru sfârșitul Vechiului Regim⁷ din Centrul Europei, care realiza un autentic dialog, într-o paradigmă și azi valabilă, între religie și cultură.

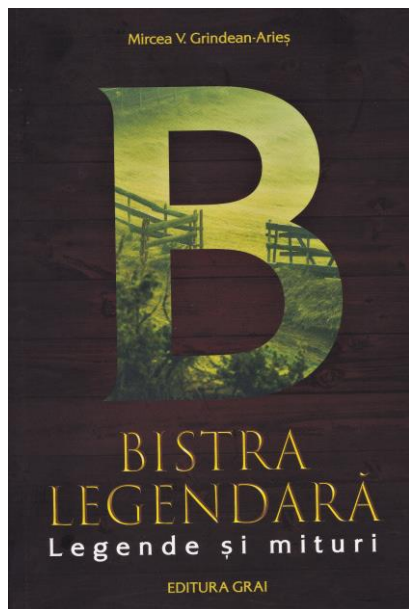
Tocmai datorită tuturor acestor considerente, ediția conține un neajuns major prin lipsa unui rezumat într-o limbă de circulație. Sperăm că, o eventuală a doua ediție critică îmbogățită a lucrării ar putea remedia această lipsă.

Laura Stanciu*

---

⁷ Heinz Duchhardt, *Europa am Vorabend der Moderne 1650-1800*, Stuttgart, Verlag Eugen Ulmer, 2003, p. 132-149.

* Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia.

Mircea V. Grindean-Arieș, *Bistra legendară. Legende și mituri*, Editura Grai, Târgu Mureș, 2019, 308 p.

Descoperirea de către noi a acestei cărți, pe rafturile unei librării bisericești din Alba Iulia, ne-a prilejuit o deosebit de plăcută surpriză. Am aflat între paginile ei mărturii ale memoriei colective dintr-o comună din centrul Munților Apuseni, Bistra, județul Alba, pe care autorul le-a cules la fața locului, salvându-le în felul acesta de la o inevitabilă uitare. Sunt în cea mai mare parte, crâmpieie de cultură imaterială din cadrul civilizației tradiționale a Țării Moților, deosebit de interesante și de valoroase acum, în secolul XXI, când prefacerile tot mai accelerate ale modernității au dus, deja de bune decenii,

creația orală a satului românesc spre un ineluctabil amurg.

În condițiile în care elementele de civilizație rurală, tradițională, regășibile încă în spațiul rural, atâtea câte mai sunt în prezent, nu fac decât într-o mică măsură obiectul unei campanii sistematice de culegere și teaurizare a lor de către instituțiile abilitate, din motive asupra cărora nu este locul să insistăm în acest context, inițiative individuale precum cea de față sunt absolut laudabile și binevenite. Prin astfel de demersuri sunt recuperate și salvate tehnici tradiționale, obiceiuri, practici, elemente de folclor, cunoștințe de medicină populară, experiențe comunitare de excepție etc., un întreg univers al culturii populare, care vine dinspre alte generații și evocă satul românesc de altădată, o dimensiune a memoriei noastre colective și a identității noastre, în ultimă instanță, pe cale de a deveni istorie, astăzi, când satul românesc marcat de multă vreme de înnoirile aduse de modernitatea începută odată cu industrializarea secolului al XIX-lea, și respectiv de impactul dramatic al comunismului asupra fizionomiei acestuia, se găsește la o nouă răscruce determinată de migrația sat-oraș și mai ales de emigrarea spre Occident, în ultimele trei decenii, care prin depopularea accentuată lipsesc lumea satului de ceea ce a făcut dintotdeauna ca aceasta să fie o realitate vie: oamenii.

Autorul volumului, Mircea V. Grindean, este jurnalist și scriitor, utilizează pseudonimul literar „Arieș” și deține editura Grai din Târgu Mureș, de sub teascurile căreia a ieșit și lucrarea de față. După cum aflăm din scurta secțiune de „mulțumiri” din finalul cărții, proiectul acesteia s-a născut la inițiativa lui Mircea Grindean-Arieș de a aduna „poveștile bătrânilor” din Bistra,

dar ideea ca tema de bază a lucrării să fie reprezentată de legende disponibile pe teren, în localitate, a aparținut primarului comunei Bistra, Traian Gligor. Cartea se deschide cu câteva pagini introductive din care aflăm unele date despre situarea geografică și atestarea documentară a localității, precum și o legendă privind originea numelui localității Bistra, însă cea mai mare parte a introducerii este ocupată de interviul acordat autorului de către primarul Traian Gligor, esențial pentru înțelegerea, în termeni sintetici, a fizionomiei actuale a acestei localități, una din comunele cu cea mai întinsă suprafață din Europa.

În continuare, structura volumului se împarte în 21 de capitole, în care se include și scurta secțiune de „mulțumiri” de la sfârșit. Primul capitol se intitulează „Legenda Șolomeșului” și conține legende despre „un balaur mitologic controlat de un Solomonar cu ajutorul căruia acesta putea modifica vremea, putea opri sau porni furtuni”. Faptul că astăzi, în secolul XXI, în era revoluției comunicațiilor și a tehnologiilor de tot felul mai regăsim pe teren astfel de legende cu „solomonari”, ipostazierea locală a șamanilor arată cât de bogate sub aspectul zestrei etnologice și de interesante sunt, prin urmare, din punctul de vedere al cercetării, aceste reminiscențe de Ev Mediu din cultura tradițională a Țării Moților și din alte segmente regionale ale ruralului românesc.

Capitolul următor este despre „legenda Balomiresei”, așa cum apare aceasta povestită de localnici din Bistra, despre dispariția misterioasă a unei mirese într-o zonă mlăștinoasă din Muntele Mare, masiv al Munților Gilăului care se învecinează cu comuna Bistra. Surprinzătoare este și tematica următorului capitol, „Legende despre oloși/uriași”, care conține crâmpie de legende și povești despre uriașii care trăiau pe pământ la începuturile acestuia, localizați, potrivit relatărilor culese de autorul cărții, și în perimetrul Bistrei. În continuare, avem un capitol referitor la „legende despre vâlve”, creaturi feminine fantastice care se regăsesc în plăsmuirile colective din Munții Apuseni (vezi „vâlva băilor” etc.) și nu numai. Capitolul care urmează prezintă „legende despre bursucăi”, numiți în zonă și „moroșete” sau „moroșnițe”, acestea fiind „persoane care au capacitatea de a se transforma în ființe fabuloase, de exemplu în iepuri mult mai mari decât cei obișnuiți, și care, prin procedee de obicei necunoscute, fură, iau sau strică, alterează calitatea laptelui vacilor, oilor, caprelor” (p. 51). Mai departe, capitolul următor conține un grupaj de relatări despre „oamenii-lup”, persoane cu capacitatea de a se transforma luând înfățișarea acestui animal, prezente pe scară largă de altfel în plăsmuirile imaginației populare românești și, deopotrivă, la alte popoare.

Nu lipsesc din relatările bistrenilor consemnate în volumul pe care îl prezentăm povești fabuloase despre locuri care ascund comori, așa cum aflăm din capitolul următor. Din același registru tematic sunt relatările despre tunelurile și galeriile care ar exista în subsolul zonei centrale a localității, locuri pe care memoria colectivă le pune în legătură cu extragerea aurului în trecut, pe

raza comunei, dar și cu alte narațiuni aflate între real și fabulos. Capitolul care urmează prezintă relatări despre felul în care se desfășurau în Bistra șezătorile de altădată, numite local „torcării”, activități axate pe torsul lânii sau al cânepii, prilej totodată de „socializare, de transmitere orală a informațiilor și mai ales a poveștilor și legendelor din generație în generație” (p. 98). Secțiunea următoare dedicată „meșteșugurilor” și activităților dispărute, este una din cele mai consistente din volum, de aproape 40 de pagini, fiind demnă de toată atenția prin relatările culese de la oamenii în etate din comună, prin care se realizează o veritabilă radiografie a dimensiunii ocupaționale tradiționale a Bistrei și a Munților Apuseni în același timp. Autorul a strâns de la repondenți numeroase relatări punctuale privind practicarea unor ocupații și meșteșuguri demult dispărute din localitate, iar altele aflate într-o fază avansată de extincție, precum: extragerea aurului din nisipurile văii Arieșului, măcinatul cerealelor la mori de apă, coptul pâinii în cuptor cu lemne, olărit, fierăritul și potcovitul animalelor de tracțiune, țesutul la razboi, cioplitul lemnului cu barda, cositul fânului cu coasa, cărăușitul lemnului cu carul cu boi, împletitul nuielor, repararea încălțămintelor („suștăritul”), muncile manuale în agricultură, cu sapa, secera, coasa, cultivarea cerealelor și treieratul manual (cu „îmblăciul” și „vânturașca”), finisarea țesăturilor la „dube” și „vâltori”, confecționatul opincilor, mersul la secerat în satele maghiare de pe câmpia Transilvaniei (din zona Turzii), etc. După acest capitol bogat și consistent, avem un altul mai succint, cu câteva narațiuni privind întâmplări ale localnicilor cu animale sălbatice, lupi și urși în special.

Memoria orală a bistrenilor păstrează nu numai narațiuni din zona fantasticului, fabulosului și imaginarului, ori cele referitoare la tradiții ocupaționale dispărute, ci și relatări privind experiențe dure, la limită, despre participarea la cel de al Doilea Război Mondial, despre impactul epidemiei de foamete din anii 1946-1947, sau mișcarea de partizani-grupuri de rezistență anticomunistă care au activat pe teritoriul comunei Bistra și în zona Muntelui Mare. La data la care Mircea Grindean a cules materialele cuprinse în această carte, mai trăia în Bistra un participant la cel de al Doilea Război Mondial, Selagea Mihail Gheorghe zis „Lebu”, a cărui narațiune face obiectul unui capitol din volum. De mare interes sunt, apoi, relatările localnicilor privind mișcarea de partizani, condusă în zonă de maiorul Nicolae Dabija, care a avut adepți și printre locuitorii Bistrei. Chestiunea este de altfel cunoscută în spațiul public ca urmare a investigațiilor făcute în zonă de echipa de la Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, condusă de Marius Oprea și, nu în ultimul rând, grație contribuțiilor publicate de cercetătorii din domeniul istoriei orale.

O tradiție încă vie la Bistra este reprezentată de „prăgșor”, obicei de Paște practicat de o ceată de feciori, adus după unele păreri de-a dreptul de la Roma de însuși episcopul Petru Pavel Aron, originar din comună, la sugestia împărătesei

Maria Tereza. Un capitol de aproximativ 10 pagini adună relatările culese din localitate cu privire la acest obicei, întâlnit astăzi numai în centrul Bistrei și în unu-două din cele 34 de sate ale comunei. O variantă asemănătoare a acestui obicei se mai regăsește astăzi, din câte știm, la Vadu Moșilor, și se mai practica până în urmă cu nu foarte mulți ani la Certege, alte două localități din subzona etnografică Țara Moșilor. Foarte interesant este, în continuare, capitolul cu secvențe narative despre „bisericele reale și imaginare”, pe care imaginația colectivă le-a localizat pe teritoriul acestei comune montane, precum și cel despre „faptele și întâmplările memorabile” petrecute de-a lungul timpului pe teritoriul Bistrei. Mai departe, capitolul despre „secretele și legendele satelor și locurilor” prezintă numeroase relatări adunate de la oamenii intervievați cu privire la numele localității Bistra și la multe din satele care o compun, precum și la alte referințe din topografia acestei așezări.

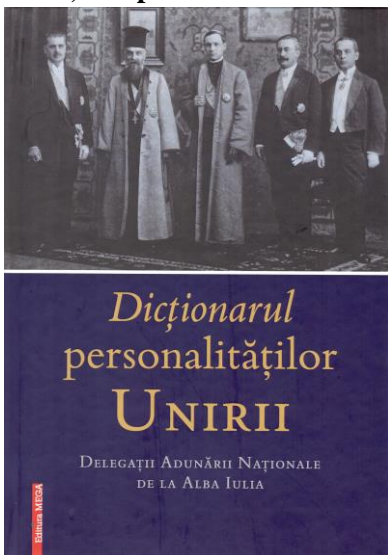
Capitolul care urmează, „Personalități ale comunei cu har și talent”, este un mini-dicționar al figurilor ilustre originare din Bistra: episcopul unit Petru Pavel Aron, Vasile Ladislau Fodor, tribun în oastea țărănească a lui Avram Iancu la 1848-1849, Nicodim Ganea, compozitor, dirijor și om de cultură, Iuliu Coroiu, învățător și dirijor al corului mixt din Bistra în perioada interbelică și ulterior. De o importanță esențială pentru întreaga investigație care stă la baza prezentului volum sunt „Povestitorii”, bistreni de vârstă în general înaintată de la care Mircea Grindean a adunat mărturiile pe care apoi le-a încredințat tiparului. Despre ei este vorba în capitolul omonim, penultimul al cărții, sunt 24 de persoane, bărbați și femei, fiecare dintre aceștia fiind prezentat sub forma unui scurt interviu, care pune în evidență datele biografice esențiale, alături de câteva informații succinte din ceea ce am putea numi „povestea vieții” fiecăruia dintre ei. Sunt redați în ordinea alfabetică a numelui de familie, după cum urmează: Acvila de Bistra (pseudonim), Adam Ioan zis „Nelu Ursului” (80 de ani), Anca Nicolae și Petronela (85 și respectiv 90 de ani), Balea Ioan, Balea Ioan zis „Ioanu Lecului” (80 de ani), Berindei Simion (76 de ani), Buda Maria (68 de ani), Crețu Maria (83 de ani), Floca Dorel-preot, Gâte Maria (81 de ani), Gligor Traian-primarul comunei Bistra, Joldeș Ioan (83 de ani), Muntea Simion (88 de ani), Muntean Ioan (79 de ani), Paven Ioan, Raiu Avram (88 de ani), Râștei Ioan (72 de ani), Râștei Petru (70 de ani), Râștei Ioan zis „Iuanu Mărhăni” (83 de ani), Selagea Mihail Gheorghe zis „Lebu”, Selagea Ionel zis „al lui Culicău” (65 de ani), Todea Eva-bibliotecară, Todea Ioan (69 de ani), Vodă Valeriu (81 de ani). Secțiunea de „Mulțumiri”, pe care am menționat-o deja, însoțită de invitația autorului către „cei care cunosc povești și povestiri, legende și mituri din comuna Bistra”, de a-l contacta în vederea îmbogățirii volumului, încheie prezenta lucrare.

Deși nu este conceput pe formatul standard al unei lucrări științifice erudite, volumul *Bistra legendară. Legende și mituri* este unul bine documentat

și bine întocmit, din anatomia sa internă nelipsind o anume rigoare care face credibil și pertinent întregul demers al cărții. Capitolele lucrării au rezultat din ordonarea tematică a materialului cules de autor în localitatea avută în vedere, cele mai multe dintre acestea fiind prefăcute de considerații lămuritoare din care nu lipsesc trimiteri la referințe bibliografice din domeniul istoriei și al etnologiei, ceea ce probează faptul că Mircea V. Grindean-Arieș este familiarizat cu exigențele acestor spații ale cercetării științifice umaniste. Înainte de toate, însă, dorim să salutăm și să subliniem importanța deosebită a unui asemenea proiect recuperatoriu, prin care sunt salvate informații din patrimoniul civilizației tradiționale din Țara Moșilor, care vor „trece în neființă” odată cu sfârșitul pământesc al deținătorilor lor. Murind, „bătrâni” Bistrei vor duce cu ei o lume, un întreg univers al culturii tradiționale pe care generațiile tinere trăitoare astăzi, în vârtoarea începutului de secol XXI, îl preiau de la înaintași tot mai puțin și mai precar. Astfel, Mircea V. Grindean-Arieș a realizat prin această carte o adevărată operațiune de salvare „în regim de urgență” a unei lumi aflate la crepuscul, oferind în același timp un model pentru alte posibile și dezirabile demersuri similare.

Ion Cârja*

Dragoș Ursu, Tudor Roșu (coordonatori), *Dicționarul personalităților Unirii. Delegații Adunării Naționale de la Alba Iulia, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2019, 687 p.*

Prezentul volum se constituie într-o foarte utilă și necesară aducere aminte a celor care prin votul lor au făcut posibil cel mai mare eveniment al istoriei românilor, Marea Unire de la 1918. Volumul coordonat de Dragoș Ursu și Tudor Roșu, adevărat op monumental conține 687 de pagini și a apărut în anul 2019, în condiții grafice deosebite la prestigioasa editură Mega din Cluj-Napoca, instituție care ne-a obișnuit cu cărți de referință pentru istoria Transilvaniei și nu numai. Cititorul îi poate descoperi în paginile cărții pe cei care au avut marea șansă și marele privilegiu să trăiască unirea pe viu, să vadă cu propriii ochi cum se scrie istoria. Ei au fost delegații de drept, aleși sau supleanți.

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

Reprezentății tuturor categoriilor sociale din Transilvania, de la intelectualul format în mediul universitar până la simplul agricultor, sunt repertoriați în acest volum, autorii realizând un sintetic medalion biografic pentru fiecare persoană. Sunt consemnate date succinte despre viața și activitatea fiecăruia, accentul căzând pe contribuția la Marea Unire. Autorii au ales să-i analizeze pe delegați în funcție de criteriul împărțirii administrativ-teritoriale actuale, fiind prezentați transilvănenii, bănățenii, maramureșenii și locutorii din Crișana. Cel care citește această carte va înțelege, cu siguranță, faptul că unirea Transilvaniei a fost un act profund democratic, care nu a fost îndreptat împotriva nimănui. Unirea s-a realizat prin votul popular liber exprimat. Nu putem să ignorăm nici latura sentimentală a actului de la 1 decembrie 1918, visat, așteptat și dorit de generații întregi de români transilvăneni, mobilizați de elita intelectuală reprezentată de preoții ambelor confesiuni românești (ortodoxă și greco-catolică), care au ținut vie flacăra românismului, de numeroșii avocați, medici, ingineri români școliți în marile universități europene. Este de ajuns să citim memoriile celor prezenți, pentru a înțelege, care a fost starea sufletească a celor prezenți la Alba Iulia.

Considerăm că prezentul volum este atât o lucrare adresată specialiștilor, pentru care are valoarea unui deosebit de util instrument de lucru, dar și publicului larg, care se poate familiariza cu adevărate modele de comportament profesional și social. Cei prezentați în carte sunt figuri emblematice ale istoriei românilor, iar faptele lor naționale sunt ghidate de un sentiment patriotic autentic format și dezvoltat de cele două biserici românești și de școlile românești, care funcționau la acea dată în Transilvania.

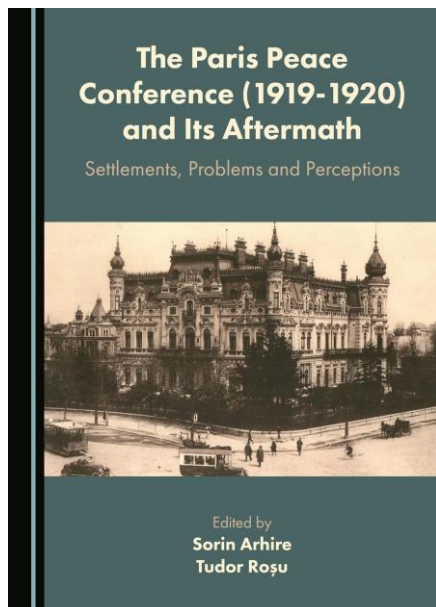
Chiar dacă limbajul folosit este unul accesibil, se observă impregnarea lui de rigorile unui act științific veritabil. Parafrazându-l pe istoricul clujean, Șerban Turcuș, afirmăm că structura acestei cărți este una solidă, de casă tipic ardelenescă. Pentru documentarea medalioanelor biografice ale delegațiilor, autorii demonstrează faptul că au consultat o bogată bibliografie de specialitate, care este prezentată la finalul lucrării.

În contextul în care în 2018 am sărbătorit primul centenar al Marii Uniri, această carte considerăm că este o elegantă, frumoasă și perenă concluzie a ceea ce s-a petrecut atunci.

Răzvan Mihai Neagu*

---

* Colegiul Tehnic Turda.

***The Paris Peace Conference (1919-1920) and Its Aftermath: Settlements, Problems and Perceptions*, edited by Sorin Arhire and Tudor Roșu, Cambridge Scholars Publishing, 2020, 301 p.**

Centenarul Unirii Transilvaniei cu România a fost celebrat la Alba Iulia, printr-o multitudine de evenimente publice festive și de întâlniri academice de anvergură, precum simpozionul internațional „Tratatele Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920)” - organizat, în perioada 3-7 iunie 2018, de către Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, în parteneriat cu Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia.

Simpozionul a fost un veritabil „re-enactment academic” al Conferinței de la Paris, prin faptul că a adus laolaltă 28 de specialiști (profesori și cercetători) din 11 țări europene, care au restituit, prin lucrărilor lor, mozaicul de poziții și opinii care au animat Parisul anilor 1919-1920.

Sfârșitul Primului Război Mondial a impus în conștiința liderilor națiunilor învingătoare imperativul creării unei noi ordini europene, cu implicații globale, care să creeze premisele unei păci durabile. Întruniți la Conferința de la Paris, liderii națiunilor învingătoare s-au dovedit incapabili să traducă în practică promisiunea inițială de a crea „o pace fără învinși și fără învingători”, astfel că tratatele semnate în capitala Franței au fost expresia voinței marilor puteri, respectiv Franța, Italia, Anglia și Statele Unite, în jurul cărora au gravitat celelalte delegații ale țărilor aliate sau parteneri Antantei.

Conferința de Pace de la Paris, prin tratatele și spiritul său, a reprezentat punctul nodal al secolului XX, evenimentul care a influențat decisiv istoria ultimului veac, pe de o parte prin dispariția a trei imperii - German, Austro-Ungar și Otoman, apariția unor state noi - Iugoslavia, Cehoslovacia, renașterea altora - Polonia, sau extinderea unor state, prin alipirea provinciilor locuite în majoritate de națiunile respective, precum România. În planul consecințelor pe termen lung, „problema germană”, rezolvată într-un spirit vindicativ la Paris, s-a dovedit a fi „călcâiul lui Ahile” al Europei post-Versailles și una din cauzele majore ale celui de-al Doilea Război Mondial. Dar efectele „Parisului” s-au resimțit până spre sfârșitul secolului XX, respectiv în conflictele inter-etnice din Iugoslavia anilor 1990.

Spiritul Parisului, tensiunile diplomatice, laborioasele ședințe ale zecilor de comitete ale experților, toate acestea se regăsesc în *proceedings*-ul conferinței internaționale de la Alba Iulia, editat de istoricii Tudor Roșu (Muzeul Național al Unirii) și Sorin Arhire (Universitatea „1 Decembrie 1918”) și care a apărut la prestigioasă editură engleză Cambridge, sub titlul - *The Paris Peace Conference (1919-1920) and Its Aftermath: Settlements, Problems and Perceptions [Conferința de pace de la Paris (1919-1920) și urmările ei: acorduri, probleme și percepții]*.

Volumul, ce adună 14 studii ale unor cercetători din 7 țări, acoperă întregul spectru de „poziționări” la conferința de la Paris. Marile Puteri sunt „reprezentate” de Stefano Santoro (Universitatea din Trieste) și Alessandru Sette (Universitatea din Bari); națiunile aliate, România, Cehia și Slovacia de către istoricii Constantin Stan (Galați), Mădălina Oprea (Buzău), Bogdan Popa (București), Brigitta Lutyán (Târgu Mureș), Sorin Arhire, Valer Moga (Alba Iulia), Irah Kucerova (Universitatea din Praga) și Marek Syrný (Universitatea „Matej Bel” Banská Bystrica); puterile învinse, prin David Noack (Universitatea din Mannheim - Germania) și Zerin Savaşan (Universitatea din Konya - Turcia). De asemenea, la Alba Iulia au participat reprezentanții „marelui absent” de la Conferința de la Paris, respectiv Rusia, prin Irina Karabulatova (Universitatea din Moscova), Natalia Zhukovskaia și Vladimir Romanov (Universitatea din Tambov), Ludmila Mezit și Tatyana Kattsina (Universitatea din Krasnoyarsk).

Prin studiile pe care le conține, volumul ne oferă întregul tablou al abordărilor metodologice referitoare la problematica tratatelor și conferinței de la Paris. Regăsim astfel, *istorie factologică* – precum articolul Ludmilei Mezit și Tatyanei Kattsina despre amiralul Kolceak, care reconstituie relația complicată pe care liderul albilor a avut-o cu marile puteri în timpul războiului civil în care a luptat împotriva bolșevicilor; *semantică istorică și analiză de discurs* – precum articolul lui Sorin Arhire în care radiografiază poziționările liderilor politici englezi față de România în decursul războiului și al conferinței de la Paris, așa cum sunt reflectate în presa britanică. Plecând de la atitudinea tradițională de izolare britanică și de dezinteres față de problemele est-europene, articolul pune în evidență tranziția de la atitudinea de simpatie a Marii Britanii față de România între 1917-1918 la o ușoară reticență și regret față de generozitatea de care a beneficiat România la trasarea granițelor; *dezbateri conceptuale* – precum articolul lui Irah Kucerova – *Central Europe – Like a Cordon Sanitaire or Shatterbelt? (Europa Centrală – ca un cordon sanitar sau o „centură de spargere”?)*, în care cercetătoarea din Praga aduce în discuție oportunitatea conceptului de „centură de spargere”, aparținând lui Saul Cohen, pentru a problematiza situația Europei Centrale așa cum era văzută după Primul Război Mondial, considerând mai potrivită această paradigmă în care pot fi evaluate

România, Cehoslovacia și Polonia, în comparație cu termenul consacrat de „cordon sanitar” față de expansiunea comunismului rusesc.

Volumul, care se adresează deopotrivă specialiștilor și pasionaților de istoria Primului Război Mondial, a conferinței și tratatelor de pace de la Paris și consecințelor acestora, reprezintă unul din cele mai importante evenimente editoriale din peisajul cultural ardelean al ultimilor ani și are menirea de a confirma faptul că Alba Iulia, prin muzeu și universitate, ocupă un loc semnificativ în dezbaterile istoriografice europene.

Dragoș Ursu*

Francesco Guida, *România în secolul XX*, traducere din limba italiană de Dragoș Cojocaru, Editura Cartier, Colecția „Cartier istoric”, Chișinău, 2019, 382 pagini

Profesorul Francesco Guida deține o experiență universitară și de cercetare de cinci decenii, fiind actualmente profesor la Facultatea de Științe Politice a Universității Roma Tre din Roma unde, pe lângă alte responsabilități a deținut funcția de director al Serviciului de Cooperări Internaționale și respectiv de decan al acestei facultăți.

De curând, în anul 2019, a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, drept expresie a recunoștinței comunității universitare napocense pentru sprijinul acordat studiilor de italianistică, pentru programele de cooperare dintre Universitatea Roma Tre și Universitatea „Babeș-Bolyai”, pe care le-a inițiat și consolidat și nu în ultimul rând pentru preocupările de istorie contemporană românească, pe care le-a onorat de pe pozițiile unui profesionalism autentic.

În palmaresul științific al Domniei Sale se regăsesc numeroase studii și cărți pe teme de istorie modernă și contemporană a României și a Europei

---

* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

central-răsăritene. Dacă lucrările mai vechi ale Domniei Sale sunt studii punctuale, referitoare la problematici precum istoriografia revoluției lui Tudor Vladimirescu, subiect cu care Francesco Guida inaugurează în forma unui studiu apărut în 1975 preocupările de istorie românească, sau relațiile culturale și diplomatice româno-italiene în secolele XIX-XX, spectru tematic din care mai putem reține excelentul studiu *Marc Antonio Canini e la Romania* sau lucrarea *Italia e Romania nell'Europa moderna*, trebuie subliniat faptul că profesorul Guida a ales să onoreze mai recent aceste teme de cercetare în formula sintezei. Stau drept dovadă în acest sens mai întâi lucrarea apărută în anul 2003 la Editura Nagard din Milano: *La Romania contemporanea. Momenti e questioni di storia*, un proiect care a fost reluat și dezvoltat sub forma unei abordări sintetice mult mai ample și mai consistente, apărută sub forma a două ediții, în 2005 și 2009 la editura milaneză Unicopli, după care s-a realizat traducerea în limba română sub titlul *România în secolul XX*, tipărită anul trecut, 2019, la Editura Cartier din Chișinău-volumul pe care îl prezentăm succint în cuprinsul rândurilor de față. Afirmam în recenzia pe care am dedicat-o ediției apărute la Unicopli în anul 2005, că prin această lucrare Francesco Guida propune una din cele mai serioase și mai temeinice abordări pe teme de istorie românească, din câte s-au scris în istoriografia internațională a ultimelor trei decenii. Editura Cartier ne-a oferit această lucrare și în limba română, o traducere demult așteptată de altfel, una prin care cultura română face un gest de reverență și considerație față de profesorul Guida, oferindu-i prezenta versiune românească după un șir lung de studii și cercetări pe care le-a dedicat istoriei noastre. Lucrarea de față nu este prima apărută în limba română sub semnătura domnului profesor Guida, aceasta a fost precedată de volumul colectiv de studii coordonat de Domnia Sa: *Marele Război și Europa danubiano-balcanică*, versiunea în limba română îngrijită de Ana-Victoria Sima și Monica Fekete, traducere de: Monica Fekete, Mirona Bence-Muk, Delia Morar, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016. Cartea de față este însă una specială prin faptul că reprezintă o monografie, în formula sintezei, care, iată, vede lumina tiparului la un deceniu după publicarea celei de a doua ediții în limba italiană, la Editura Unicopli, în anul 2009.

În ceea ce privește formula sintezei, în care profesorul Guida și-a conceput lucrările din ultimii ani, pe teme de istorie românească și sud-est europeană, se cuvine să mai amintim volumul *L'altra metà dell'Europa. Dalla Grande Guerra ai giorni nostri*, apărut la editura Laterza din Roma în anul 2015.

Totalizând 382 de pagini, lucrarea de față este structurată în opt capitole, împărțite fiecare în subcapitole și secțiuni, la care se adaugă în final o anexă cu lista șefilor de stat și de guvern din România în perioada 1859-2014, o extinsă și substanțială bibliografie, precum și un indice de nume.

Primul capitol al cărții se intitulează: *România până la Primul Război Mondial*, și prezintă o retrospectivă factologică ce pleacă de la formarea statului național român în secolul al XIX-lea până la începutul secolului XX, aliniament cronologic din care nu lipsește implicarea micului regat dunărean în războaiele balcanice. Autorul expune aici, într-un text dens și concentrat, prioritățile și provocările pe care le-a avut de înfruntat națiunea română în deceniile care s-au scurs între „Mica Unire” și izbucnirea primei conflagrații mondiale.

Capitolul al doilea are ca tematică participarea României la Primul Război Mondial și înfăptuirea Marii Uniri, la sfârșitul conflagrației. Materia acestui capitol este împărțită în următoarele cinci secțiuni: intrarea României în război (august 1916), abandonarea părții de sud a țării, armistițiul și pacea separată, conservatorii și războiul, reintrarea României în război și extinderile teritoriale, războiul cu Ungaria.

Consistent și bine documentat este și cel de al treilea capitol al lucrării: *Noile hotare. Reformele și criza politică de după război*, care ia în discuție numeroase aspecte din viața internă a României Mari din primii ani postbelici, precum: chestiunea evreiască, problema agrară, problema statutului fluviului Dunărea, reforma electorală, partidele politice și activitatea primelor guverne, dezbaterile cu privire la democrație și eventualele căi alternative, purtate în societatea românească, politica de școlarizare etc.

Capitolul următor (IV) acoperă o perioadă lungă, de un deceniu și jumătate: *România Mare între cele două războaie mondiale (1922-1937)*, în care sunt aprofundate în principal aspecte ale vieții politice din epocă. Arcul cronologic pe care îl acoperă acest capitol este unul generos, ca și tematica luată în discuție de altfel, de la anii douăzeci postbelici, trecând prin perioada grea a crizei economice și prin aceea, nu mai puțin complexă și complicată, a anilor treizeci, anterioară instaurării regimurilor de dictatură în România.

Capitolul V tratează noua fază în care a intrat istoria românească spre sfârșitul anilor treizeci și în perioada următoare, marcată de dictaturile lui Carol al II-lea și Ion Antonescu și de impactul devastator al celei de a doua conflagrații mondiale asupra României. Autorul redă cu mare acuitate, făcând dovada unei excelente stăpâniri a problematicii, întreg parcursul evenimential și factologic al unei perioade care a început cu evoluția țării noastre spre autoritarism la sfârșitul anilor '30, a cunoscut experiența dramatică a cedărilor teritoriale din vara și toamna anului 1940 și apoi ororile războiului și preliminariile instaurării, sub control politic și militar sovietic, a regimului comunist la București.

Capitolul VI tratează despre geneza și prima fază a regimului comunist, cu accent pe aspecte și problematici relevante și bine alese ca: problema Transilvaniei, nașterea regimului comunist, prima fază a acestuia și mecanismele terorii, relațiile noului regim cu Biserica, politica externă și sovietizarea României, epurările, atitudinea față de intelectualitate și altele. Este una din cele

mai dure perioade din istoria României contemporane, anii stalinismului, pe care Francesco Guida îi prezintă competent și bine documentat, cu punerea în evidență a datelor și faptelor relevante.

Capitolul VII se intitulează *De la destalinizare la dictatura lui Ceaușescu* și se prezintă sub aspectul conținutului informațional și al interpretărilor ca fiind bine documentat, cu accent pe teme și problematici de cel mai mare interes pentru studiul acestei perioade, precum: destalinizarea, ascensiunea la putere a lui Nicolae Ceaușescu, relațiile României cu CAER, Tratatul de la Varșovia și Moscova, relațiile cu Occidentul și dictatura personală a lui Nicolae Ceaușescu.

Ultimul capitol al cărții este dedicat unei felii de istorie contemporană și recentă: *Revoluția din 1989 și România post-comunistă*, conținând secțiuni care se intitulează semnificativ astfel: „Revoluția din 1989”, „Chestiunea Moldovei”, „România postcomunistă”, „Foștii comuniști se dau la o parte”, „Întoarcerea și declinul lui Iliescu: branșarea la Occident”.

Suntem, astfel, în fața unei cărți cu un conținut bine ales și bine documentat, cu teme relevante și reconstituiri pertinente, cu interpretări senine și echilibrate, o lucrare bine scrisă, care se citește cu plăcere deopotrivă în limba italiană și în limba română. Lucrarea este o sinteză erudită de istorie modernă și contemporană românească, de interes atât pentru specialistul aplicat cât și pentru un public mai larg.

Relația deosebit de familiară cu teme și subiecte de istorie românească a ultimelor două secole în tot ceea ce presupune acest lucru, de la surse și istoriografia de dată mai veche sau mai recentă, până la procesualitatea istorică propriu-zisă, constituie un atu important care-l recomandă pe Francesco Guida printre cei mai avizați istorici de astăzi, din peisajul istoriografiei internaționale, interesați de România. Domnia Sa și-a dezvoltat și consolidat competențele și capacitatea de orientare în istoria românească și sud-est europeană, predând aceste problematici în cadrul cursului de istoria Europei orientale pe care îl ține de mulți ani la Facultatea de Științe Politice a Universității Roma Tre, la care se adaugă numeroase stagii de cercetare în România precum și numeroase contacte cu reprezentanți ai istoriografiei românești, prilejuite de simpozioanele științifice româno-italiene de după 1989, care au devenit în timp o tradiție a cooperării științifice dintre cele două istoriografii.

Prezentul volum nu se rezumă la a fi un simplu excurs rezumativ în istoria contemporană a României, făcut pentru un public italian nefamiliarizat cu aceasta, ci este mult mai mult decât atât, în sensul în care marile teme de viață, politică, socială și economică, de istoria configurării instituțiilor și a politicilor de reformă din România interbelică, a vieții constituționale, sau politica internă și externă a statului român de-a lungul secolului XX, sunt amplu reconstituite, fără a lipsi detaliile lămuritoare sau discutarea unor teorii și interpretări divergente, toate acestea fără a pierde din vedere imperativul sintezei. Pe lângă

faptul că oferă o bază informațională consistentă și de bună calitate unui public precum cel italian pentru care a fost scrisă inițial, cartea are darul de a fi un interlocutor credibil și pertinent pentru istoricii români, prin reconstituirile pe care le oferă și nu în ultimul rând printr-o viziune senină și detașată, conferită de poziția imparțială, „din exterior”, pe care se situează autorul. Pentru toate aceste excelente motive, felicităm autorul, pe traducătorul Dragoș Cojocar și deopotrivă editura Cartier, pentru reușita de a pune la dispoziția publicului de la noi prezenta versiune românească a cărții.

Ion Cârja*

Ioan Muntean, Ioana Ursu, *Pictura interbelică a Sălii Unirii. Recuperare. Restaurare. Reîntregire*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2019, 84 p.

În cadrul colecției *Bibliotheca Musei Apulensis*, XXXII, din 2019, a apărut volumul, cu titlul amintit anterior, datorat colaborării a doi „muzeografi”, unul restaurator pictură la *Muzeul Bruckenthal* de la Sibiu,

Ioan Muntean⁸, pe care Alexandru Constantin Chituță îl considera, nu demult, chiar „cel mai mare restaurator pe care îl are România” (dat fiind faptul că a restaurat pânze de o mare valoare patrimonială, pictate de Rembrandt sau Tizian etc. și are o experiență profesională cu totul remarcabilă, în acest sens⁹) și

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.

⁸ Fiu al Județului Alba, Ioan Muntean s-a născut în 1974, la Sebeș și a absolvit în 1998, cursurile Secției Pictură a Academiei de Artă și Design din Cluj-Napoca. Din 1999 a funcționat ca restaurator pictură în ulei la *Muzeul Bruckenthal* din Sibiu, pentru ca din 2004 să devină expert restaurator, cu această specializare (după o pregătire și perfecționare de 5-6 ani), iar din 2014 să dobândească și atestatul de expert restaurator tempera pe lemn și lemn policrom, ceea ce denotă o seriozitate și continuitate remarcabile în evoluția și ascensiunea sa profesională continuă și gradat acumulativă, pregătirea de restaurator pictură, pe ambele tehnici (în ulei și tempera), fiind, de bună seamă înceată, meticuloasă și sigură (în cazul său), oricum exemplar programată și realizată pas cu pas, neforțat - și observăm că un deceniu separă clar dobândirea de abilități în pictura în temperă de cele similare, din domeniul picturii în ulei, desăvârșirea sa ca restaurator complet în domeniul picturii petrecându-se pe parcursul a 15-16 ani, fără sărire de etape! - vezi <http://www.cultura.ro/sites/default/files/inline-files/M.N.%20E2%80%9EBruckenthal%E2%80%9D-Raport%202017.pdf>.

⁹ <https://www.bihon.ro/stirile-judetului-bihor/ingerii-si-demonii-artistului-ioan-muntean-18148/>

celălalt, istoric modern-contemporaneist la *Muzeul Național al Unirii* din Alba Iulia, Ioana Ursu¹⁰). Asupra acestei apariții editoriale ne aplecăm pentru a încerca a o recenza, de fapt a o recepta cât mai corect calitativ, cu puțință, după capacitatea noastră de percepție (atât pe ea ca atare, ca reper bibliografic, cât și, mai ales, tentativa actuală de recuperare și reîntregire a picturii lui Pierre Bellet, din 1922, de la *Sala Unirii*, ceea ce volumașul supus analizei ne mijlocește, explicitându-ne în chip fericit).

Lucrarea este un veritabil album de artă, imprimat cu măiestrie și originalitate grafică și tipografică modernistă la Editura Mega, din Cluj-Napoca, cum ne obișnuisem în ultimul timp cu aparițiile editoriale ale acesteia.

Dar ea nu e numai atât (un album de artă adică), ci și o lucrare literară, cumva autoconfesivă, scrisă subtil la persoana întâi (și ne referim la contribuția textuală a lui Ioan Muntean, care literaturizează un raport de restaurare-conservare, conferindu-i un iz de epocă, chiar medievală, în genul vechilor consemnări cronicărești, ca *Poevest vremeni let*, mult modernizate și acomodată exigențelor actuale), cu valențe de popularizare accentuate, cu încărcătură istorică, muzeografică și de conservare-restaurare foarte importantă, de mare interes și impact public, dar și cu încărcătură științifică, în sine.

„Științificitatea” sa este însă bine voalată, de altfel, pentru a nu îl obosi pe comodul lector al vremurilor actuale, de orice vârstă ar fi el, ceea ce singularizează ediția, conferindu-i originalitate și o valoare compozită (o interesantă plurivalență, de fapt) de mare interes cultural și artistic contemporan (în ciuda vetustității, subtil căutată, de către ambii autori, prin textele lor și trimiterile documentare, spre îmbogățirea complexă a lectorului, care este sedus, literalmente, din clipa în care începe să citească, fiind garantat faptul că va duce lectura până la sfârșit, cu sufletul la gură, chiar, și cu un interes aparte, prelungit, inclusiv pentru partea ilustrativă. Restaurarea în sine a fost spectaculoasă, antrenantă și întregește, cumva cinematografic, partea textuală și relatarea ca atare, continuată de imagini, foarte grăitoare, narative și ele, la rândul lor.

Finanțarea apariției editoriale de față îi aparține *Muzeului Național al Unirii* din Alba Iulia, lucrarea beneficiind și de un *Cuvânt înainte*, compus de directorul instituției, Gabriel Rustoiu (p. 5-6). Prin textul său, Gabriel Rustoiu schițează momentele semnificative din istoricul clădirii, în care se află *Sala Unirii*, precum și destinul nefast al picturii lui Pierre Bellet (care nu s-a soldat, însă, cu totala sa distrugere), imediat după exilarea regelui Mihai. Autorul prefeței relevă îndeosebi natura și importanța lucrărilor de restaurare și consolidare a clădirii *Sălii Unirii*, inițiate din primăvara anului 2018, în

---

¹⁰ Ioana Zoia Sandu Ursu este absolventă a *Facultății de Istorie a Universității „Babeș Bolyai”* din Cluj Napoca, doctor al acesteia și studentă a *Facultății de Teologie a Universității „1 Decembrie 1918”* din Alba Iulia, iar din 2018 muzeograf la *Muzeul Național al Unirii* din Alba Iulia.

contextul cărora se încadrează și temerara tentativă de recuperare și completare compensativă a vechii picturi a acesteia, realizată în 1922, de Pierre Bellet: „În primăvara anului 2018 au fost demarate lucrări ample de restaurare: s-a înlocuit învelitoarea, s-a reabilitat șarpanta, s-au refăcut zugrăvelile interioare și exterioare, s-au înlocuit instalațiile termice și electrice, s-a reabilitat și refuncționalizat subsolul, urmând a se realiza drenul și expoziția de bază”. Și, în continuarea citatului, redat anterior, corolarul tuturor restaurărilor și reparațiilor de la Sala Unirii, din anul centenarului, a fost ceea ce reiese din citatul următor: „Cea mai mare realizare este redarea aspectului din anul 1922. Deasupra intrării monumentale din Sala Unirii au fost refăcute stemele mici ale României Mari și s-a reușit restaurarea picturii lui Piere Bellet. Ceea ce (adică revenirea categorică la aspectul Sălii, de la Încoronare), totuși, nu s-a atins integral, dar a constituit o aspirație restauratoare superioară (singura absolut justificată și necesară, prin raportare la clădire și Sală, la istorie), inclusiv sub aspect estetic, pusă în prim-planul proiectului de reabilitare a întregului complex monumental, ea fiind realizată mai ales prin restaurarea și întregirea picturii monumentale din 1922.

Revenind la componența albumului analizat, narațiunea, destul de cronică-rească și literaturizată, în accepțiunea noastră, a lui Ioan Muntean începe astfel: „La începutul anului 2016, în urma unei solicitări venite din partea Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, am efectuat o deplasare cu scopul de a face o primă analiză vizuală a unor bucăți de pânză pictată, care decorau odinioară interiorul Sălii Unirii. [...] Această pictură originală realizată de Pierre Bellet undeva între anii 1920-1922, cu prilejul încoronării Regelui Ferdinand și a Reginei Maria, a decorat o perioadă lungă de timp interiorul Sălii Unirii, dar, cândva, în perioada comunistă, când această pictură nu mai servea puterii din acea vreme, a fost coborâtă de pe perete. În istoria promovată de conducerea comunistă nu-și avea locul o reprezentare a Regelui Carol alături de ceilalți domnitori ai neamului, legătura dintre Marea Unire și regalitate trebuia să fie cât mai puțin vizibilă. [...] Lipsa de respect față de o parte din istoria neamului s-a răsfrânt și asupra operelor de artă. Această pictură, care nu mai era «de actualitate», ar fi putut foarte bine să fie conservată pe un tambur și să li se dea în acest fel posibilitatea generațiilor viitoare să aibă acces la mesajul artistic și istoric transmis prin intermediul ei. Incultura și reaua credință au făcut ca picturile să fie sfărtecate, bătute în cuie pe geamuri și uși, iar mai mult de jumătate din fiecare lucrare să fie pierdută” (p. 9).

Decupajele interioare ale acestei „narațiuni” culturalizatoare, însoțită și de imagini documentare sau artistice - noi așa o considerăm în principal, chiar și în cazul raportului de restaurare propriu-zis, care și el a fost popularizat sub formă narativă, literaturizantă -, sunt:

I. *Contextul istoric* (al realizării picturii lui Pierre Bellet) - p. 9-12 (cu succinte medalioane istorice, textuale, dedicate unor personalități implicate în realizarea picturii, ca Nicolae Titulescu, Octavian Goga, Miron Cristea, Nicolae Iorga, Alexandru Lapedatu, George Enescu, Costin Petrescu și Victor Ștefănescu, realizate de Ioana Ursu);

II. *Descrierea picturilor* - p. 12-38 (din nou, cu documentarea surselor istorice pentru redarea chipurilor de voievozi și date istorice sintetice despre diferiții voievozi figurați în picturile lui Bellet, de pe „*Arcul A*” [pe care sunt reprezentați: Matei Basarab (1632-1654), Vasile Lupu (1634-1653), Șerban Cantacuzino (1678-1688), Constantin Brâncoveanu (1688-1714), Dimitrie Cantemir (martie-aprilie 1693; 1710-1711), Grigore al III-lea Alexandru Ghica (Moldova: 1764-1767, 1774-1777; Țara Românească: 1768-1769), Tudor Vladimirescu (1821), Barbu Dimitrie Știrbei (1849-1853, 1854-1856), Gheorghe Bibescu (1842-1848), Mihail Sturza (1834-1849), Alexandru Ioan Cuza (1859-1864) și Carol I (1866-1914)] și de pe „*Arcul B*” [pe care sunt reprezentați: Basarab I (1310-1352), Dragoș Vodă (1347-1354), Mircea cel Bătrân (1386-1418), Alexandru cel Bun (1400-1432), Vlad Țepeș (1456-1462), Ștefan cel Mare (1457-1504), Neagoe Basarab (1512-1521), Petru Șchiopul cu fiul său (1574-1579, 1582-1591), Doamna Chiajna (1559-1568), Mihai Viteazul (1593-1601), Radu Șerban (1601, 1602-1610, 1611) și Ieremia Movilă (1595-1600, 1600-1606)], ale interiorului *Sălii Unirii*, cu contribuția permanent bine orchestrată a Ioanei Ursu;

III. *Starea de conservare înainte de restaurare* (care de fapt alunecă și spre *Raportul de restaurare propriu-zisă*, conținând explicitarea și ilustrarea fazelor de lucru prin care picturile lui Bellet au fost restaurate și completate) - p. 39-84.

De raportul de restaurare popularizat, pe care Ioan Muntean l-a realizat, ține și subcapitolul intitulat *Considerente asupra metodologiei de lucru* (p. 48-53), din care cităm: „*Conceptul de restaurare trebuie înțeles într-un cadru mai larg pentru acest proiect. Conștienți fiind încă de la început de faptul că aceste bucăți de pictură originală nu reprezintă 51% din suprafața inițială a picturii, am hotărât totuși că avem datoria să intervenim și să recuperăm tot ce se poate din ea. Conform normelor profesioniste, o piesă nu poate fi restaurată și reîntregită dacă din aceasta nu se păstrează 51%; așadar ar fi trebuit ca bucățile de pictură să fie conservate, dar ca ele să nu mai poată constitui un ansamblu unitar. În spatele deciziei noastre de a recupera această pictură de pe arce a stat dorința de a reda publicului o parte din frumusețea vremurilor trecute și în același timp de a face un act de reparație morală față de opera unui pictor. Astfel a trebuit să găsim soluții pentru ca aceste picturi să nu fie «pierdute» pentru totdeauna și pentru ca, în urma restaurării lor, să putem reda publicului aceste mărturii artistice ale încoronării”* (p. 48, 51).

E o profesiune de credință, ca restaurator și o adjudecare eroică a destinului acestor valoroase fragmente de pictură monumentală de la Alba Iulia, cu certă valoare patrimonială de vârf (de maxim interes cultural, istoric și artistic)! Totodată, e un text, aparent prea cuminte și evaziv, în spatele căruia se ascunde o atitudine de implicare integrală în vederea restituirii unui ansamblu pictural, grav afectat de încercările dure ale istoriei, în condițiile în care restituirea respectivă abia mai era posibilă, escaladând imposibilul, în chip evident (numai din iubire față de patrimoniul cultural și artistic al țării), act imposibil din punctul de vedere al teoriei restaurării, pentru că mai mult de jumătate din întreg s-a pierdut, iar recuperarea interpretativă a părții pierdute presupunea un travaliu de recompunere creativă deosebit de greu, de consumator de energie. Și limita dintre părțile originale ale picturii lui Bellet și cele reconstituite trebuia să fie *discret sesizabilă*, tot timpul, pentru că un alt principiu al restaurării, pe lângă cele ale *reversibilității* și *analogiei* (respectate cu sfințenie, în cadrul acestui proiect) este acela al *semnalării discret vizibile a completărilor* pe care restauratorul le face, prin raportare la original (inclusiv în cazul completărilor interpretative ale unor părți pierdute, despre care nu sunt informații adiacente, în vederea reconstituirii lor documentate).

Or, în acest caz, al asumării unei responsabilități, de a reîntregi, cu completări interpretative, mult vitregitul ansamblu pictural al lui Bellet trebuie să recunoaștem că un rol important l-a jucat și *documentarea* despre aspectul inițial al acestuia, în întregimea sa, așa cum era el în 1922, mijlocită restauratorilor de Ioana Ursu, pe baza broșurii *Alba Iulia. Descriere istorică și geografică*, Alba Iulia, 1922, unde s-au publicat fotografiile picturilor de pe cele două arce ale *Sălii Unirii*, așa cum erau ele la inaugurare/vernizare, ceea ce a constituit un ajutor cheie, în arogarea realistă a responsabilității restauratorilor de a reîntregi interpretativ ansamblul. În lipsa acestor imagini-document, din păcate doar alb-negru, etalon indispensabil, însă, restaurarea unui ansamblu pictural, din care se păstrau mai puțin de 51% nu ar fi fost posibilă, fără a se cădea în realizarea eventuală doar a unor falsuri (cu totul nedorite - ceea ce nu este cazul, în acest context), inclusiv fără căutarea, atât de novatoare pentru restauratori (ca metodologie de lucru), de a identifica, documentar, cu obstinație, din nou, modelele la care Pierre Bellet a chiar apelat pentru realizarea unor chipuri de domnitori sau la care ar fi putut, cu probabilitate apela, pentru realizarea părților de pictură dispărute. Deci, este impresionant de-a dreptul efortul de documentare istorică, pe de-o parte prin raportare la ansamblul pictural al lui Bellet, așa cum era el în 1922, cât și, pe de altă parte, la sursele iconografice pe care Bellet le-ar fi putut folosi sau chiar le-a folosit (în chip cert, cum și cât se mai poate reconstitui acum), pentru redarea sa interpretativă de chipuri voievodale.

Ca atare, munca restauratorilor a fost de recondiționare picturală atât a părților de pictură originale păstrate, care au fost reîmprospătate și chemate întru

reînviere, cât și de repictare integrală, într-o manieră specifică autorului prim, dar neconfundabilă cu maniera acestuia, intervențiile acestea complete, mult documentate istoric fiind o variantă completiv plastică, în stil sensibil diferit, unitar în sine, al restauratorilor. Astfel încât, stilul autentic al lui Bellet, din cadrul acestei lucrări picturale muraliste (deși a fost realizată în ulei pe pânză) este pus în dialog subtil, de finețe, cu stilul restauratorilor, care au respectat în mare compoziția de ansamblu a celui menționat, inclusiv gamele și paleta sa cromatică, pensulația, toate detaliile picturale, permițându-și totuși să facă și *creație proprie* (în limite bine fixate), întregitoare, în stilul general al lui Bellet, care însă a și fost stilizat, standardizat, subtil, în vederea repictării părților pierdute.

Ca atare, originalul pictural al lui Bellet, refăcut și el sensibil, rezonează cu părțile completate, care sunt operă discretă a restauratorilor, astfel încât întreaga pictură refăcută este o operă nouă, în stilul lui Bellet - care altfel ar fi fost integral pierdut, prin raportare la acest ansamblu pictural istoric, de referință din istoria artelor plastice din România, veritabil „cântec de lebedă” al destul de popularului pictor român de origine franceză (născut la Galați) a cărui creație în ansamblu se cuvine a fi reasezată valoric, acolo unde i se cuvine.

Dar să urmărim succesiunea intervențiilor restauratorilor asupra acestor fragmente de picturi, sortite neantului și uitării, din care au fost scoase doar printr-un gest cultural artistic, cu totul remarcabil.

În etapa I s-au restaurat, în deplinul înțeles al termenului, fără alte completări, următoarele pânze: cea a *Împăratului Traian și a Regelui Decebal*, a corifeilor răscoalei țărănești, din 1784-1785: *Horea, Cloșca și Crișan*, precum și cea a portretului lui *Avram Iancu*, toate trei lucrările fiind veritabile capodopere în pictura istorică românească, destinate nișelor *Sălii Unirii*.

A urmat apoi restaurarea și completarea portretelor de pe *Arcul A*¹¹, după fixarea lor pe un suport textil nou, prin dublare, în cazul părților existente încă, în vederea recompunerii și pictării inclusiv a lipsurilor și a fixării suportului pe șasiu, un șasiu imens, de dimensiunile exacte ale arcului corespondent din interiorul *Sălii Unirii*, după operațiunile inerente de curățare a părților păstrate încă.

Volumul de muncă a fost imens, după cum se poate observa, din paginile albumului. În cadrul acestui subansamblu, se păstrasera: 1. portretul lui Matei Basarab; 2. Vasile Lupu; 3. Grigore al III-lea Alexandru Ghica - păstrat integral; 4. Tudor Vladimirescu - portret tăiat în două; 5. Barbu Dimitrie Știrbei - portret tăiat în două și pliat. A fost, totodată necesar să fie reconstituite, pentru întregirea acestui subansamblu, portretele domnitorilor: 1. Șerban Cantacuzino; 2. Constantin Brâncoveanu - se păstra numai o parte a veșmintelor sale, portretul fiind pierdut; 3. Dimitrie Cantemir - portret de asemenea integral pierdut; 4.

---

¹¹ Dacă s-ar fi ținut cont de cronologie, acesta ar fi trebuit să fi fost notat *Arcul B*, și celălalt *Arcul A* (dar s-a ținut cont de așezarea în spațiu)!

Gheorghe Bibescu (din pictura originală nu s-a păstrat decât o mică parte); 5. Mihail Sturza - nu s-a păstrat nimic; 6. Alexandru Ioan Cuza - nu s-a păstrat nimic; 7. Carol I - nu s-a păstrat nimic. Deci, de pe *Arcul A*, din 12 portrete, doar 5 s-au păstrat, dintre care 2 grav sfâșiate, iar 7 au fost aproape integral repictate, ceea ce denotă travaliul de reconstituire sensibil reinterpretată a subansamblului acestui *Arc*, al restauratorilor, cu totul ieșit din tipare.

Situația *Arcului B* a fost următoarea: 1. Basarab I - s-a păstrat aproape integral (dar un colț de coroană a fost tăiat); 2. Dragoș Vodă - aproape integral recuperat (doar mâna stângă a fost tăiată); 3. Vlad Țepeș - se păstrează în original; 4. Ștefan cel Mare (bucata de pânză, pe care a fost pictat portretul lui Ștefan cel Mare s-a păstrat, dar partea de la umeri în jos a fost pierdută). Pierduți cu totul și repictați sunt: 1. Mircea cel Bătrân - portretul lui Bellet nu s-a păstrat (corpul cu mâinile erau tăiate și prezente pe trei bucăți de pânză); 2. Alexandru cel Bun - portret distrus; 3. Neagoe Basarab - distrus integral; 4. Petru Șchiopul cu fiul său - distrus integral; 5. Doamna Chiajna - portret distrus integral; 6. Mihai Viteazul - distrus și el integral; 7. Ieremia Movilă (nu Petru Movilă, cum apare în broșura din 1922?); 8. Radu Șerban - se păstra doar o mică parte. Din 12 portrete, s-au păstrat, cu unele lipsuri doar 4 portrete, restul de 8 fiind repictate.

Echipa de restauratori, care a muncit atât de din greu, la restaurare și completare, a fost alcătuită din 5 persoane, dintre care 4 sunt *experți în restaurare pictură* și anume, din: 1. *Celestina Albișor*, restaurator pictură; 2. *Cristina Fău*, expert restaurator pictură; 3. *dr. Ilie Mitrea*, expert restaurator pictură; 4. *Andrei Popa*, expert restaurator pictură; 5. *Ioan Muntean*, expert restaurator pictură. Rămâne, desigur, o sarcină a cercetării viitoare a reprezentărilor picturale de la *Sala Unirii*, să se evalueze în detaliu, modul în care moștenirea lui Bellet consonează sau nu cu reconstituirea recuperativă a realizatorilor acestui important ansamblu pictural recuperativ, precum și ai prezentului *Catalog de restaurare și completare de pictură istorică*, pus sub semnul sintagmelor *Recuperare*, *Restaurare*, *Reîntregire*, în mod reprezentativ realizate, fiecare în parte, în optica noastră.

Oricum, atmosfera actuală de la *Sala Unirii*, creată grație picturii recent restaurată și reconstituită, ne reîntoarce înspre momentul *Încoronării* din 1922 (a festinului de atunci, care s-a desfășurat sub pictura integrală a lui Bellet și care va fi făcut o bună impresie, inclusiv invitaților străini la acel eveniment), înspre cel al *Unirii* din 1918, chiar, și înspre gusturile estetice ale românilor acelor ani, readucându-l în memorie, în actualitatea vremurilor de acum, inclusiv pe autorul lor, Pierre Auguste Bellet (1865-1924), un pictor poate prea uitat și minimalizat între timp.

Totodată, trebuie să recunoaștem, până la urmă, că dintre cele trei ansambluri de pictură, pe care *Sala Unirii* le-a avut (cel din 1922, al lui Bellet; cel din 1967-1968, datorat lui Constantin Piliuță, Marius Cilievici și Pavel

Codiță; cel din 1993, realizat de Horea Cucerzan și Aurel Dumitru¹²), de-a lungul vremurilor, acesta, cel de-al patrulea, care ni-l reînvie ca o nouă creație, cumva, pe cel de la început, este, poate, cel mai adecvat specificului actual al *Sălii Unirii*. El pare a corespunde unei sensibilități moderne (în ciuda complexei sale încărcături istorice) și oglindește cel mai bine nivelul nostru de recuperare și respectare a unor valori plastice patrimoniale, corespunzând și gusturilor noastre, ale celor mai mulți, nu chiar atât de mult îndepărtate de cele ale anilor 1918-1922 și de cele ale perioadei interbelice, cu inerente modernizări, de restaurare și manifestare plastică, exprimând totuși o subtilă continuitate.

Gabriela Mircea*

---

¹² A cărui scoatere din context o „deplângea” cumva Cornel Tatai-Baltă (din sensibilitate blăjeană, dacă ne raportăm la valoarea de ansamblu a creației unui mare artist ca Horea Cucerzan etc.); vezi Cornel Tatai-Baltă, *Cel de-al treilea ansamblu pictural din Sala Unirii de la Alba Iulia*, în *Sargetia*, IX (s. n.), 2018, p. 323-328.

* Muzeul Național al Unirii Alba Iulia.